

דף קלה

'חזיא לכהנא רבה' — רשב"ם פירש לאו דוקא. ויש מפרשים שאמר קדשתיה על תנאי ולא נתקיים התנאי [וכאשר כנסתיה לא בעלתי כדי שאמחול על התנאי. או מדובר בארוסה], והרי אינה זקוקה ליבם כי הקדושין עקורים מעיקרם (עפ"י רבנו חננאל, ר"י מגאש ורמ"ה).

והרמב"ן והר"ן הקשו על כך מדוע נאמן, הלא זה למפרע ואין לו מיגו. ועוד, יהא נאמן לומר למפרע גרשתי במיגו שיכול לומר קדשתיה על תנאי ולא נתקיים.

[וי"ל בדעת הראשונים הנ"ל שרבה נקט דפליגין דיבורא [כלומר פלגינן נאמנותו. וע' קוב"ש], הלכך נאמן לומר תנאי היה ולא נתקיים לענין להבא, לפוטרה מן היבום, שהרי בידו לגרשה עתה. ומתוך כך נאמן אף כלפי כהונה, כיון שכוונתו רק להתירה לשוק ולא אכפת לו אם תינשא לכהן אם לאו, כמוש"כ הראשונים. וא"כ אין להקשות שיהא נאמן לומר גרשתי למפרע במיגו ותנאי, כי אדרבה, בתנאי נאמן משום מגו דגרשתיה.

ולפי"ז מובן מדוע נקטו הפוסקים דפליגין דיבורא. (כן כתב בית שמואל [קנב סק"א] בדעת הרמב"ם וש"ע) — כי לפירושה גם רבה סובר כן (שדרך הרמב"ם לפרש כר"ח. וכן פירש רבו הר"י מגאש. ואף אביי ורבה לא נחלקו אלא מטעם אחר. גם הרמ"ה פסק כן, אלא שמבואר בדבריו שגרס כן בהדיא בגמרא). וזה שלא כדעת המאירי שנראה מפשט לשונו שנקט למסקנא שאין אומרים 'פלגינן' בחד גופא. וכן לפי תירוץ אחד בתוס' (סנהדרין ט:), סתמא דסוגיא (בכתובות יח) נוקטת כן.

ועוד י"ל עפ"י ד' תורי"ד כאן, שאם הוא נאמן על הדבר שעיקר כוונתו להעיד עליו, אף אם אין מאמינים לו לענינים אחרים, אין זה ענין 'פלגינן'. ולפי"ז אין הוכחה שרבה אית ליה פלגינן.

ע' פירושים נוספים בתוס', רשב"א וריטב"א.

'... אלא דקא אמרי לאו אחינו הוא, אימא סיפא, נפלו לו נכסים ממקום אחר יירשו אחיו עמו — הא אמרי ליה לאו אחונא הוא?' — מכאן מדקדק מהר"ם מרוטנבורג שראובן האומר לחברו חייב אני לך מנה והלה אומר אינך חייב לי — פטור ראובן מליתן לו, אעפ"י שיוודע בודאי שהוא חייב. כמו כאן, אעפ"י שאומר ראובן לאחיו אחינו הוא ויש לכם ליטול עמי, הואיל והם אומרים אינו אחינו, ראובן אינו נותן כלום, כאילו מחלו לו (מובא ברא"ש. וכן כתב והוכיח הרי"ד, שלעולם הולכים אחר הודאת המקבל יותר מהודאת הנותן).

מפשטות דבריו נראה שראובן זוכה בכל הנכסים. וכן מפורש בתורי"ד וביד רמ"ה. ואולם באור-זרוע (מובא בהגהות אשר"י) כתוב שלראובן נותנים רק את חלקו, שהרי הוא מודה שאין לו יותר, והשאר יהא מונח עד שיבוא קרוב אחר של המסופק. וכשיבוא אחד ויוכיח שהוא הקרוב ביותר מצד האב [מלבד קורבת אחוה] — יינתן לו. ושמא אף חלקו של ראובן צריך להינתן לו, דלאו כל כמיניה לומר אחי הוא במקום שיש קרובים אחרים בראיה.

(לפי דבריו לכאורה אין להוכיח מכאן לנידון הודאה כנגד הודאה לפטור את המחייב עצמו, אדרבה, יש להשוות לאידך גיסא ולומר שלעולם אנו נוקטים שהודאות שני הצדדים מחייבות [ומחמת הספק יישאר הממון ביד המוחזק, ואפשר שתועיל תפיסה שכנגדו. או כל דאלים גבר]. וכמו כאן, הנכסים שיש עליהם הודאות הדדיות, אינם לא של זה ולא של זה אלא שייכים לצד שלישי.

גם הריטב"א כתב שיינתנו הנכסים ביד שלישי עד שיוודע הדבר, אלא שהוא השוה זאת למה שאמרו (בגטין מ:): האומר כתבתי ונתתי שדה לפלוני והלה מת ובנו אומר לא נתת לאבא — משלשים הפירות. והטעם מבואר שם, משום שאין הבן יודע המציאות לאשורה. והכי נמי י"ל שמא האחיים טועים. אבל בלאו הכי — הנותן אוכל פירות. ולפי"ז י"ל שבעלמא בהודאה כנגד הודאה, תופסים את הודאת המקבל כודאי, וכדברי הרי"ד ומהר"ם).

(ע"ב) 'בעי רבא, שבח ששבחו נכסים מאליהם מהו? בשבח המגיע לכתפים לא תיבעי לך דכי נפלו לו נכסים ממקום אחר דמי, כי תיבעי לך בשבח שאינו מגיע לכתפים כגון דיקלא ואלים...' — מכאן מביא רבנו תם ראייה לפירושו ב'שבח המגיע לכתפים' האמור בכל מקום — שבח הבא על ידי טירחה ועבודת כתף, להוציא שבח הבא מאליו.

ולרבי אלחנן נראה שאדרבה, מכאן קשה על פירושו, שאם כדבריו מדוע שינה הלשון, שבתחילה אומר 'שבח ששבחו נכסים מאליהם' ולבסוף קורא לו 'שבח שאינו מגיע לכתפים', היה לו לומר כבר בתחילה 'שבח שאינו מגיע לכתפים מהו?' — אלא משמע שגם שבח המגיע לכתפים בכלל שבח ששבחו נכסים מאליהם הוא. ועוד, לפי פירושו מדוע נקט 'דיקלא ואלים ארעא ואסקא שרטון', היה לו לומר כגון פירות הבאים מאליהם? — אלא מכאן יש לסייע לפרוש רש"י בכמה מקומות (וכן פרשו הר"ף והגאונים וש"ר) ש'שבח המגיע לכתפים' היינו פירות המעותדים להיתלש [ולהינשא ולהגיע בכתף], ויש להחשיבם כנכסים שנפלו ממקום אחר, יותר מדקל שנתעבה (עפ"י תוס' לעיל מב: ר"ן).

(התוס' שם הכריחו לפרש [מהסוגיא ב"מ יג] בדעת רש"י, שהכוונה על פירות שאינם גמורים, ועדיין צריכים לקרקע. ואולם ר"י מגאש והר"מ"ה פרשו בסוגיתנו 'שבח המגיע לכתפים' — פירות גמורים שאינם צריכים לקרקע, שלכך נידונים כנכסים שממקום אחר. וצ"ב לפירושו מדוע נקטו 'דקלא ואלים' ולא פירות הצריכים לקרקע. ונראה שגרסתם בגמרא שונה, ולא נסתפקו בדקלא ואלים אלא בפירות שאינם גמורים. וכן היתה הגרסה בספרים שלפני ריטב"א. וכן מפורש בר"ן. וכ"ה בכמה כתבי יד).

'זיכה בה לאחר... דבריו קיימין' — רשב"ם פירש שאמר לפלוני, נכסים הכתובים בשטר זה אני מקנה לך בקבלת השטר שתקבל ממני. ואעפ"י שלא נכתב לשם אותו האיש. ויש חולקים וסוברים שאמירה זו אינה מועילה, כי סוף סוף אין שטר לאחר מיתה (ער"ן). ופירושו שנתן או אמר לאחר, זכה בצוואה זו לפלוני (עפ"י ר"י מגאש ועוד). ויש מפרשים אפילו רק נתנה ביד אדם כלשהו [ואפילו לאותם שידם כידו, כגון אשתו], להראותה ולגלותה, וגילה בדעתו שרוצה בקיומה (רא"ה וריטב"א).

'איזה היא דייתקי, כל שכתוב בה דא תהא למיקם ולהיות' — רשב"ם מפרש 'דא תהא למיקם' — צוואה זו תתקיים ותהא אחר מיתתי. ויש מפרשים שעושה סימן ותקוה לחיות, לפי שמזכיר מיתה ואינו רוצה לפתוח פיו לשטן, כאומר המקום יצילני מחולי זה ולא אמות; 'דא תהא למיקם' — מחולי זה — ולהיות. ואם מתי — ינתנו לפלוני... (ערמב"ן וש"ר, עפ"י גמרא להלן קנג.).

'שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני' — כלומר, קרקע שוה מנה. כי מנה ממש אינו נקנה בשטר. ומדובר במחלק כל נכסיו (עפ"י רשב"א קנב. וכ"כ רש"ש שם עפ"י רשב"ם ורש"י גטין ט:). ולפי מה שכתב הרמ"ה יתכן אף במטלטלין, כי עיקר דעתו שיחול הקנין מכח אמירתו ולא מכח השטר. עוד אפשר לפרש 'תנו מנה' — שמתחייב מנה ומשעבד עצמו לכך בשטר (מרשימות הגר"ש רוזנבסקי — נדפס בשיעורי גטין ט).

'אין כותבין ונותנין...' — ואם תאמר מדוע לא נאמר דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו לענין הקנאת השטר גופא? — כתב רשב"ם (קנב). שלא תקנו כן אלא בשכיב מרע המצוה לתת ממון ממש

ולא שטר שאין גופו ממון. ויש לבאר על דרך שכתב הר"ן (בגטין יג.) שלא תקנו חכמים קנין 'מעמד שלשתן' להקנות שטר. וטעמו של דבר מתבאר עפ"י דברי הר"ן עצמו (מובא בשטמ"ק לעיל עז): שמסירת השטר מן המוכר לקונה, איננה הקנתה הנייר גרידא, אלא יש בה ענין נוסף של מסירת כח השטר ותוכנו, ולכן דרכי קניני השטר שונים משאר קניני חפצים (ע"ש). ומאותו טעם יש לומר שלא תקנו 'מעמד שלשתן' בשטר. וכן 'מתנת שכיב מרע' — כי אין די בהקנתה השטר בתורת חפץ כשאר חפצים (עפ"י שיעורי ר' שמואל — גטין ט: וראה עוד המתקת דברים בספר בית ישי סא, ג — על מעמד שלשתן בהקנתה שטרות). ואמנם, הרשב"ם מדבר באופן שבשעת צוואתו השטר עדיין אינו בעולם, שהרי אמר 'כתבו ותנו', ויש לומר שרק באופן זה אין ממש במתנתו. [ואע"פ שכתב הגרעק"א שכל שהדבר בא לעולם קודם מותו — קנה, כאילו אמירתו נמשכת והולכת עד שמת, יש להוכיח מדברי הרשב"ם שאינו סובר כן. ע' במובא להלן קמז], אבל אם היה השטר בעולם בשעה שצוה — אפשר שחלה מתנתו. וכן מפורשת דעת הריטב"א (בגטין יג.). ואולם בקצות החשן (קכה סק"ה) נקט (עפ"י רשב"ם) שלא תקנו כלל 'מתנת שכיב מרע' לענין שטרות (עפ"י שיעורי ר' שמואל — גטין יג.).

יצוין שבר"י מגאש כאן מתבאר שרק משום שהכתיבה נעשית לאחר מיתה לא קנה, אבל אילו יאמר בפירוש כתבו ותנו מחיים — דבריו ככתובים וכמסורים דמי. וכן דעת הרמ"ה. [ולכאורה יש לדייק כן מלשון הרשב"ם קנב. ד"ה אין כותבין ונותנים].

'מאי תיבדק? כי אתא רב דימי אמר: דייתיקי מבטלת דייתיקי. שכיב מרע שאמר כתבו ותנו מנה לפלוני ומת, רואין אם כמיפה את כחו כותבין...' — רשב"ם מפרש שרב דימי אמר שתי הלכות, והאחרונה היא זו השייכת לענינו. ויש מפרשים ש'תיבדק' שאמר רבי יוחנן היינו לראות אם קדמה לה דייתיקי אחרת, כי אז אין חשש בכתיבה זו שמא לא גמר להקנות אלא בשטר, לפי שיש לנו לומר שלכך אמר כתבו, כדי להוות ראיה [מהתאריך הכתוב בשטר] שזוהי הצוואה האחרונה, ולא משום שגמר להקנות בשטר דוקא. משא"כ אם לא קדמה לה צוואה אחרת — חוששים שמא לא גמר להקנותו אלא בשטר ואין שטר לאחר מיתה (עפ"י ר"י מגאש; יד רמה).

דף קלו

'מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט... התם מספקא לן אי תנאה הוי אי חזרה הוי' — ואין זה ענין למחלוקת 'תפוס לשון ראשון / אחרון' — ששם מדובר בשני דיבורים הסותרים זה את זה ואי אפשר לשניהם לחול, אבל כאן אם תנאי הוא, הלא יש לתפוס את שתי הלשונות גם יחד לדברי הכל. ואם חזרה היא, הלא יכול לחזור בו ואי אפשר לתפוס לשון ראשון (עפ"י רמב"ן; רשב"ם לעיל קכט:).

'מכר הבן בחיי האב ומת הבן בחיי האב — אמר רבי יוחנן: לא קנה לוקח... קנין פירות כקנין הגוף דמי' — פירש ר"י הלוי בן מגאש: לא כקנין הגוף ממש, שהרי אמרנו לעיל שהקנה האב לבן 'גוף מהיום ופירות לאחר מיתה', אלא לענין קנין הפירות בלבד הוא שנחשב שהגוף קנוי לאב, דהיינו 'גוף לפירותיו'. [וכגון המקנה לחברו 'דקל לפירותיו', ודאי אם מכר הלוקח את הגוף לאחרים לא עשה כלום, שהרי אין לו קנין בדקל אלא לענין הפירות].